

Несінова С. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»***СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
МІСЬКОГО «ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ»****MODERN APPROACHES TO STUDYING
THE CONCEPT OF URBAN «PUBLIC SPACE»**

У статті розглядається концепція публічного простору і його визначення в історичних і сучасних дослідженнях. Прослідковано зв'язок між публічним простором, міським простором і міським повсякденним життям сьогодення. Стаття аналізує сучасні підходи до вивчення поняття міського «публічного простору» та «публічної сфери».

Ключові слова: публічний простір, міський простір, міське повсякденне життя, публічна сфера, громадська думка.

В статье рассматривается концепция публичного пространства и его определение в исторических и современных исследованиях. Прослежена связь между публичным пространством, городским пространством и городской повседневной жизнью настоящего. Статья анализирует современные подходы к изучению понятия городского «публичного пространства» и «публичной сферы».

Ключевые слова: публичное пространство, городское пространство, городская повседневная жизнь, публичная сфера, общественное мнение.

The article deals with the concept of public space and its definition in the historical and contemporary studies. The connection between the public space, urban space and urban daily life today. The article analyzes modern approaches to studying the concept of urban «public space» and «public sphere.»

Key words: public space, urban space, urban daily life, public sphere, public opinion.

У повсякденному житті публічний простір оточує нас практично всюди. Разом із тим вимір та межі його публічності надзвичайно відрізняються в різних містах, суспільствах, трансформуючись під дією економічних, соціальних, політичних, географічних, історичних і культурних чинників. Крім того, в юридичній площині поняття публічного простору взагалі не визначено. Оптимальне співвідношення публічних та приватних інтересів як у соціальній практиці, так і в правовому регулюванні є необхідною умовою гармонійного розвитку людини, суспільства, а також ефективного функціонування держави.

Стан дослідження проблеми в сучасній науковій літературі свідчить, що цьому питанню за останні роки все частіше приділяють увагу науковці різних фахових спрямувань, зокрема політологи, економісти, психологи, фахівці у сфері державного управління, юристи. Серед них: Ю.Б. Бака, Г. Бубніс, В. Волков, Д.О. Заєць, О. Котуков, Ю.А. Красін, Д. Притика, Ю.А. Тихомиров та інші. Однак на сьогодні в юриспруденції немає жодного фундаментального наукового дослідження питань, що комплексно розкривали б сутність, ознаки та основні характеристики публічного та соціального просторів, публічної сфери з метою їх практичного використання в законодавстві, судовій практиці тощо.

Мета статті – розкрити сутність поняття «публічний простір», здійснити порівняльний аналіз таких понять, публічний простір, публічна сфера, міський простір, соціальний простір, із метою подальшого правового визначення цього поняття.

У загальному розумінні публічний простір – це простір, який є відкритим і доступним для всіх. Він

може бути у вигляді: тротуарів, громадських площ, скверів, парків і пляжів, дворових територій багатопверхових будинків, громадського транспорту, ринку, музею, університетських аудиторій і центрів сучасного мистецтва, а також у вигляді соціальних мереж та інтернет-форумів, які дають змогу поєднувати приватність із глобальною публічністю віртуального простору.

Основні громадські функції публічного простору: комунікаційна, рекреаційна, політична та розважальна.

Сьогодні місто можна визначити як сферу повсякденного життя та спілкування і одночасно як простір вільного формування громадської думки та участі громадян у політичних процесах.

Враховуючи три основні критерії (власність, доступність та мультифункційність), міський простір складається з приватного простору, публічного простору та соціального простору. При цьому *приватний простір* – це закриті для сторонніх приміщення, заборона вторгнення до яких передбачена законом; *публічний простір* – це створені державою для суспільства місця вільного доступу для обмеженої комунікації; *соціальними просторами* слід вважати різноманітні гібридні простори, які виконують публічні функції, але не відповідають усім критеріям традиційних публічних просторів: від кафе до торговельних центрів.

Публічний простір є однією з ключових категорій розуміння урбаністичного способу життя й демократичного управління, що виникло за часів античності замість тиранії та аристократії. Публічні простори міст античності (Греції, Риму) були тими місцями,

в яких перетинались і змішувались політика, торгівля й репрезентація. Основним призначенням їх було безпосереднє спілкування, що забезпечувало вільний рух думок, підтримку політичного балансу в державі і перешкоджало посадовим особам поліса узурпувати владу.

У сучасних містах публічні простори функціонують набагато складніше. Соціологами та філософами характеризуючи публічний простір часто робиться акцент на можливості соціальної репрезентації індивідів, можливості контактів із незнайомцями, можливості зрозуміти свою позицію в суспільстві, політологи визначають основну роль для особистості – набути статусу політичного суб'єкта. Науковці з державного управління наголошують на такій властивості публічного простору, як державний вплив на суспільство та можливість висловлюватись від імені інших суб'єктів.

Певною мірою доповнюючи один одного, різні підходи до визначення поняття «публічний простір» відповідають його основним компонентам.

Політичний підхід передбачає, що публічні простори передусім є просторами репрезентації, виключення та політичної боротьби громадян за свої права із економічними і політичними елітами, які наділені владою і реалізують її передусім в міському просторі, змінюючи його.

Економічний підхід розглядає питання, які економічні та регуляторні механізми дозволяють, з одного боку, створювати публічні простори, а з другого, – приватизувати наявні. Так, створення за допомогою дизайну й ландшафтної архітектури та заохочення дрібного бізнесу привабливих публічних просторів є однією з популярних нині в містах Заходу стратегій девелоперів із підвищення вартості нерухомості та орендної плати [1, с. 4].

Соціально-просторове визначення характеризується інструментальним осмисленням публічного простору і є найбільш популярним сьогодні серед архітекторів і муніципалітетів. У його рамках використання публічних просторів для повсякденної соціальної активності – зібрань, спілкування, прогулянок, планування, споживання – абсолютно необхідне для існування і життєздатності як окремих спільнот, так міст у цілому.

Стосовно *легального* визначення можна констатувати, що сформувався воно в Сполучених Штатах внаслідок численних судових справ із приводу обмеження публічної реалізації права на свободу слова (яке гарантується Першою поправкою до Конституції США). На основі прецедентного права була створена так звана «Доктрина публічних форумів» (Public-Forum Doctrine), яка передбачає три режими публічності і використання публічних просторів: Quintessential (Traditional) public forum — простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя і реалізації громадянських свобод; Non-public forum та Limited public forum – непублічний (приватний) простір та місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності [1, с. 6].

Юридичне визначення публічності/приватності простору переводить проблему з академічної в легальну площину, адже, керуючись законом, суди можуть зобов'язувати власників приватних просторів, які є загальнодоступними, не перешкоджати реалізовувати громадянам політичні права і таким чином перетворюють їх ці простори на публічні. І навпаки, суди можуть забороняти громадську активність навіть у публічних просторах, створених державою, виключаючи їх із публічної сфери. Низку подібних випадків судового визначення публічності простору описує американський дослідник Дон Мітчелл [2].

Варто зауважити, що в українському законодавстві взагалі відсутнє визначення публічних просторів; у численних регулятивних актах, які стосуються міського управління й регулювання забудови, визначаються лише так звані «простори громадського використання», без визначення їхньої політичної специфіки як місць репрезентації [3, с. 29].

Однак у законодавстві та судовій практиці нашої держави в достатній мірі встановлено межі публічно-правового спору, який пов'язаний із реалізацією публічного інтересу. Як зазначають Д. Притика, О. Шустік, «у той час як до приватного права належать законодавчі норми, які ґрунтуються на принципі рівності прав, до публічного права належать законодавчі норми, які визначають привілейоване право держави чи іншого представника державної влади... У [публічно-правових спорах] держава здебільшого виступає щодо громадянина не як рівноправна сторона у договорі, а як носій суверенної влади, який може наказувати або забороняти громадянину чи підприємству певну поведінку, надавати дозвіл на певну діяльність, чи, навпаки, скасовує раніше наданий дозвіл» [4].

Основним критерієм сфери публічно-правових відносин є публічний інтерес, який можна охарактеризувати як необхідність забезпечити блага, що мають важливе значення для суспільства чи територіальної громади. У суб'єктивному значенні публічний інтерес можна визначити як створення сприятливих умов для реалізації юридичними та фізичними особами своїх прав та обов'язків. Однак ці умови можливо створити лише за умови контролю з боку публічної адміністрації (органів державної чи місцевої влади). Отже, варто зауважити, що публічний простір – це хоч і місця вільного доступу для необмеженої комунікації, однак межі все ж таки встановлені публічною владою, що має своє закріплення в нормативних актах.

Також зустрічається таке поняття, як «публічна сфера». На межі ХХ–ХХІ ст. поняття «публічна сфера» стало одним з ключових в аналізі проблем та перспектив розвитку громадянського суспільства. Підґрунтям цього підходу є запропонована Ю. Хабермасом теорія комунікативної дії та шість нормативних умов функціонування публічної сфери [5, с. 40]. В ідеальному сенсі публічна сфера – це джерело громадської думки, необхідне для «легітимації влади в будь-якій функціонуючій демократії».

Публічна сфера виступає як неформальна мережа для обміну інформацією і точками зору. Публічна сфера походить із *життєвого світу* як «резервуара простих взаємодій». Подібно життєвому світу в цілому, публічна сфера відтворюється через комунікативну дію, для якої достатньо володіння мовою. Повсякденне використання мови для комунікації створює *соціальний простір*. Таким чином, публічна сфера пов'язана з життєвим світом як відображення соціального простору.

«Публічна сфера» – це відкрита, плюралістична, що розвивається спонтанно сфера, мережа пересічних «субкультурних публік» із рухомими межами, що формує громадську думку, розпізнаючи нові проблеми, які потребують широкого розгляду людьми, вільними від тягара прийняття рішень.

Публічний простір можна визначити як сферу міжособистісних комунікацій, в якій створюються і транслиуються суспільно значущі висловлювання.

Таким чином, публічна сфера (автор – Ю. Хабермас) та публічний простір (автор – Х. Арендт, побудувала свою теорію на протиставленні індивідуального і публічного) мають власні особливості, але враховуючи період досліджень цих авторів та сучасний стан розвитку суспільства (трансформацію форм спілкування), ці поняття можна певною мірою отождествити.

Однак при цьому публічний простір слід відрізнити від громадської думки. Громадська думка – це результат, продукт, вироблений сферою публічного. Громадська думка є комплексом підтверджених (позитивно закріплених) інтерпретацій. Це деяка ідеологічна сума, осад, що випав у результаті хімічних реакцій, що відбулися у сфері публічності. З громадською думкою в голові у вигляді впроваджених в свідомість ідеологічних матриць люди переходять із публічного простору у сферу приватного. Вони залишаються самі із собою, але в їхніх думках працює контур такої ж, як і у всіх інших, що засвоїли цю ідеологічну матрицю. Ця загальна домінанта змушує різних людей приходити до однакових результатів у результаті індивідуальних розумових процесів.

Публічний же простір є середовище для вироблення громадської думки.

Варто погодитись з О. Котуковим, що в сучасному демократичному суспільстві ознаками публічного простору є :

- 1) постійний комунікативний процес;
- 2) відкритість та доступність простору для певного кола суб'єктів;
- 3) максимально вільне циркулювання інформації;
- 4) забезпечення умов для участі громадян у політичному процесі з метою формування громадської думки;
- 5) спрямованість процесів на реалізацію суспільних інтересів;
- 6) плюралізм думок, слів, дій на основі визнання певних спільних для всіх правил взаємодії [6, с. 71].

Однак це теоретичні засади формування публічного простору через пов'язування його не з державою, а із соціумом. Проте в житті кожного суспільства неабияку роль відіграє державна влада, тому

варто погодитись з Ю.А. Тихомировим, що «зміст і межі публічного інтересу визначити дуже складно, оскільки, по-перше, складно забезпечити вичерпну повноту й точність його вираження з пізнавального погляду; по-друге, суперечливість і динаміка розвитку політичної та економічної сфер, багатofакторність впливу, рухливість суспільної поведінки ускладнюють виявлення параметрів публічного інтересу» [7, с. 230].

Перепонами у формулюванні чіткого визначення публічного простору є його постійна трансформація.

Класичні міські публічні простори стрімко занепадають і зникають (іноді навіть не з'явившись). Це пов'язано як із їхньою приватизацією, так і з занепадом публічного життя, зникненням самого феномену публічної людини і з розмиванням поняття місця (place) в сучасній культурі [8].

Процеси приватизації публічних просторів (від тротуарів до міських парків, площ, стадіонів і набережних) характерні і для сучасних українських міст. Посилення сек'юритизації відображається в тому, що в містах дедалі більше місць стають ретельно контрольованими через патрулювання і візуальний нагляд, що в одних випадках дозволяє владі контролювати публічну політичну активність, а в інших – оперативно реагувати на появу «небажаних» людей і «небажані» активності. Цьому ж слугують і посилені заходи охорони «громадського порядку», які здатні повністю паралізувати такі класичні форми публічної активності громадян, як вуличні акції, демонстрації та мітинги [3, с. 30].

Також варто зазначити, що одна з найбільших небезпек при цьому криється в стиранні цінності публічних просторів, підпорядковуванні їх транспортним (транзитним) потребам і витісненні з них соціальної активності [9, с. 18–23]. Символом індивідуалізації є приватний автомобіль, навколо якого обертається місто. Причому якщо найбільш прогресивні міста масово відмовляються від авторуху як головного засобу пересування, то в Україні автомобілецентричність продовжує лежати в основі містобудування [3, с. 30].

У ситуації збільшеної мобільності, коли потрібно рухатися і важко залишатися в одному місці тривалий час, коли є кошти, які полегшують рух і спілкування в процесі руху, зв'язок публічного життя і фізичного простору слабшає. Традиційні публічні простори міста порожніють або виглядають зборищами окремих індивідів, яких не цікавить фізична співприсутність. Але в цій ситуації публічними просторами стають не площі і просто кав'ярні, а інтернет-кафе, парки і кафе з WiFi-доступом. Ці процеси супроводжуються поширенням відносин відчуження між людьми і деградації суспільного життя і публічних просторів, оскільки ні в тому, ні в іншому просто не виникає потреби. Зростаюча мобільність, швидкість руху, стиснення часу і простору ведуть, з одного боку, до зростання можливостей індивіда і ступеня його свободи. Але ця свобода від соціальних зв'язків веде до зростання індивідуалізації і атомізації людей, до втрати інтересу до будь-чого, що

виходить за рамки того, що стосується приватних інтересів особистості.

Отже, публічний простір – це багатогарова та багатовимірні сфера взаємодії громадянського суспільства та політичної влади, місце дії та взаємодії відносно замкнених сфер: економічної, політичної, культурної тощо, в кожній з яких існують свої правила комунікації. У публічному просторі ці сфери стають місцем циркулювання сил активності суспільства в цілому в умовах існування створених юридичних, адміністративних, силових інститутів. При цьому громадянське суспільство слід розглядати як систему певних горизонтальних структур, створених для формування та захисту групових інтересів. Важливою складовою публічного про-

стору є публічно-політична сфера, яка визначає ступінь актуальності тих чи інших проблем, надає можливість висловлюватись від імені інших суб'єктів та формувати картину сучасного стану суспільства.

Тому до юридичного визначення «публічного простору» потрібен виважений підхід, оскільки це поняття безпосередньо впливає на те, чи зможуть у ньому репрезентувати себе різноманітні соціальні групи, чи вони будуть виключені звідти, чи буде впливати і яким чином держава на формування громадської думки, чи можливо буде ефективно застосувати на практиці поняття «публічний простір». Ці питання повинні стати предметом подальших науково-правових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Neal Z. Seeking common ground: three perspectives on public space / Z. Neal // *Proceedings of the Institution of Civil Engineers. Urban Design and Planning*. – 2010. – Issue DP000. – P. 1–8.
2. Mitchell D. *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space* / D. Mitchell. – New York : The Guilford Press, 2003. – 270 p.
3. Тищенко І.М. Міський публічний простір: підходи до визначення? / І.М. Тищенко // *Магістеріум*. Випуск 59. *Культурологія*. – 2015. – С. 26–33.
4. Притика Д., Шустік О. Коли чіткі закони – чітке і правосуддя. Не можна говорити про якість правосуддя, якщо діють неякісні закони / Д. Притика // *Юридичний Вісник України*. – 2008.10.18. – № 42.
5. Бака О.Ю. Історія виникнення і розвитку поняття «публічний інтерес» у законодавстві і юридичній практиці / О.Ю. Бака // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – 2015. – Вип. 213. – Ч. 1. – С. 39–45.
6. Котуков О. Теоретичні засади формування публічного та публічно-політичного просторів / О. Котуков // *Ефективність державного управління*. Збірник наукових прац. – 2015. – Вип. 43. – С. 65–73.
7. Тихомиров Ю.А. *Публичное право* / Ю.А. Тихомиров. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – 496 с.
8. Паченков О. Публичное пространство города перед лицом вызовов современности: мобильность и «злоупотребление публичностью» / О. Паченков // *Новое литературное обозрение*. – 2012. – № 117. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2012/117/p33.html>.
9. Сеннет Р. *Падение публичного человека* / Р. Сеннет. – М. : Логос, 2002. – 424 с.